

МАРКЕРИ ДЕОНТИЧНОЇ МОДАЛЬНОСТІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ІТАЛІЙСЬКІЙ МОВАХ: КОНТРАСТИВНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПАРАЛЕЛЬНОГО НОРМАТИВНОГО ТЕКСТУ

Ліана Голетіані
Università degli Studi di Milano

Liana Goletiani
University of Milan

MARKER DELL'OBBLIGO NEL LINGUAGGIO GIURIDICO UCRAINO E ITALIANO: STUDIO CONTRASTIVO DI UN TESTO NORMATIVO PARALLELO

Il contributo ha come obiettivo quello di descrivere, in ottica contrastiva, l'uso dei verbi modali con il significato dell'obbligo nelle traduzioni ucraina e italiana del diritto secondario della CE. Il materiale di analisi è rappresentato dal testo multilingue della Direttiva 2006/43/CE del Parlamento europeo e del Consiglio europeo del 17 maggio 2006, relativa alle revisioni legali dei conti annuali e dei conti consolidati. Tale tipologia testuale risulta particolarmente ricca di mezzi lessicali per esprimere vari significati deontici in quanto contiene norme che stabiliscono permessi, obblighi e divieti con vari gradi di forza modale. Lo studio evidenzia le analogie e le differenze nella resa dell'obbligo nei testi paralleli e individua le corrispondenze principali tra gli ausiliari modali nelle lingue coinvolte. Gli esempi con i marker *povynen*, *maty*, *musyty* nella versione ucraina e *dovere* in quella italiana illustrano alcuni problemi ed errori nella resa di questa norma dalla lingua inglese.

Parole chiave: verbi modali, marker della modalità, modalità deontica.

OBLIGATION MARKERS IN UKRAINIAN AND ITALIAN LEGAL LANGUAGE: A CONTRASTIVE STUDY OF A PARALLEL NORMATIVE TEXT

This contribution compares auxiliary modal words of deontic necessity in the Ukrainian and Italian languages. The study is based on the parallel text of Directive 2006/43/EC of the European Parliament and the Council of 17 May 2006, which deals with statutory accounts and consolidated accounts. This type of regulatory text is of particular interest for the purposes of comparative analysis since it establishes the standards of "obligation" with varying degrees of modal force. The study revealed similarities and differences in the use of Ukrainian and Italian obligation markers in the parallel copies of the document. The examples with markers "*povynen*", "*maty*", "*musyty*" from the Ukrainian version and "*dovere*" from the Italian version demonstrate some problematic issues and errors in the translation of this norm from the English language.

Keywords: modal verbs, modal markers, deontic modality.

1. Об'єкт та матеріал дослідження

Запропонована стаття є продовженням попередніх зіставних досліджень, присвячених питанням варіативності в українській юридичній мові

(Goletiani 2015, Goletiani 2016, Голетиани 2018). Зокрема, розглядається проблема лексичної варіативності у вираженні деонтичної модальності *позитивне зобов'язання* у мові законодавства. Головну увагу звернено на особові конструкції зі значенням деонтичної необхідності, які порівнюються з відповідними італійськими конструкціями. В українській юридичній мові вони містять різноманітні модальні допоміжні слова (далі – МДС), що виступають як маркери правової норми *зобов'язання*.

Матеріалом аналізу було обрано паралельні версії документу Директиви 2006/43/ЄС Європейського Парламенту та Ради про обов'язковий аудит річної звітності та консолідованої звітності від 17 травня 2006 року¹. Директиви – це законодавчий акт, який за своїм визначенням виражає директивний зміст. Разом з положеннями, рішеннями та рекомендаціями, директиви є найбільш важливими актами вторинного права Євросоюзу. Директива є обов'язковою для кожної держави-члена Євросоюзу, якій її адресовано, але вона залишає за органами державної влади окремо взятої країни право вибору форми і методів. Саме держави-члени Євросоюзу є агентами деонтичної дії в реченні-нормі, тобто суб'єктами, що відповідно до закону мають (зобов'язання), можуть (дозвіл), або не можуть (заборона) виконувати деонтичну дію. У дослідженні

Goletiani [2015] доволі широкий спектр МДС було виявлено на більшому за обсягом матеріалі, що містив 27 перекладів директив ЄС, зроблених різними перекладачами. Цього разу аналіз зфокусовано тільки на одному тексті, що дозволяє вилучити чинник мовних особливостей різних перекладачів і ще краще визначити варіативний потенціал українських МДС в зіставному аспекті. Окрім італійського тексту, до контрастивного аналізу було залучено також тексти англійської та німецької версій документу.

Спочатку ми окреслимо концептуальну модель дослідження, звернемо увагу на деякі актуальні питання з цієї галузі, а також коротко нагадаємо про результати наших попередніх досліджень. В основній частині статті аналізуються формулювання зобов'язань в італійській та українській версіях документу, встановлюються міжмовні відповідники. Завдяки зіставному, кількісному та якісному аналізу висвітлюються схожості та тонкі міжмовні розбіжності у вживанні продуктивних МДС.

¹ Український переклад цього документу див. на сайті Верховної Ради України. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show /994_844, а італійський та інші – на сайті <https://eur-lex.europa.eu/>.

2. Концептуальна модель дослідження та актуальний стан проблеми

У МДС ми бачимо, вслід за Хансеном [Hansen 2001], граматикалізоване вираження модальності, яку розуміємо у вузькому сенсі як вираження можливості або необхідності. Як свідчать численні дослідження МДС, в різних мовах простежується певний ізоморфізм між цими мовними одиницями і категоріями модальної логіки. Тому для зіставного аналізу деонтичної семантики МДС дослідники користуються процедурним апаратом модальної логіки як *tertium comparationis*. Як відомо, у модальній логіці виокремлюються чотири деонтичні типи: 1. обов'язок (деонтична необхідність); 2. заборона (відсутність деонтичної можливості); 3. Дозвіл (деонтична можливість); 4. імунітет (відсутність деонтичної необхідності). Н. Б. Мечковська, яка порівнювала формулювання норм авторських законів у білоруській та російській мовах, відзначає високу кореляцію між класифікацією норм в теорії права і систематизацією деонтичних значень в семантиці [Мечковская 2000: 293].

Ці зв'язки можна схематично подати у вигляді квадрату, де праворуч ми маємо категорії модальної логіки *необхідність* та *можливість*, а ліворуч – *відсутність необхідності* і *відсутність можливості*, що корелюють з нормами права – *зобов'язанням* (позитивним або негативним) та дозволом (позитивним або негативним)². Ця типологія є загальноприйнятою і серед італійських юристів. Наприклад, у підручнику *Manuale per la redazione dei testi normativi*, який опубліковано на сайті Падуанського університету, вони наводяться таким чином:

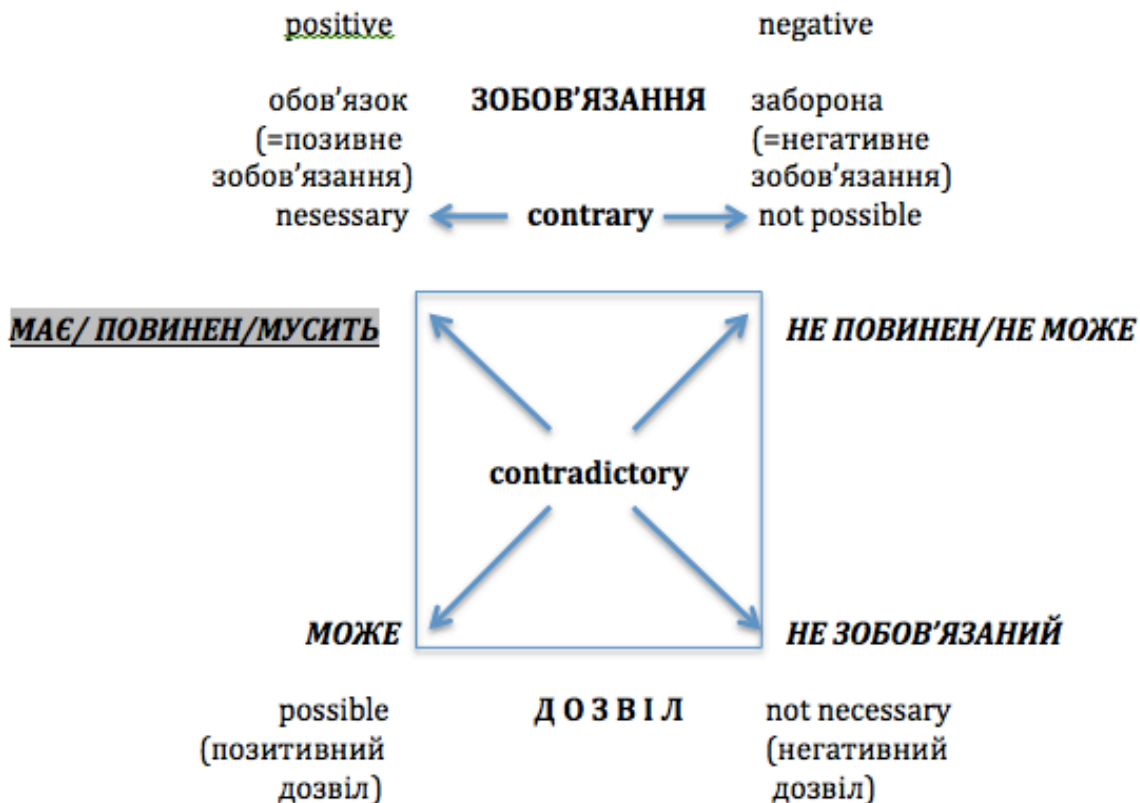
Modalità normative:

1. *Chiamiamo modalità normative, in senso stretto, le seguenti nozioni: a) l'obbligo, cioè il dovere di realizzare o di omettere un comportamento o un risultato; b) il permesso, cioè l'esclusione dell'obbligo; c) il potere, cioè l'attitudine a realizzare un risultato giuridico, mediante una determinata attività; d) la mancanza di potere, cioè l'esclusione della titolarità del potere.*
2. *Si distinguono due specie di obbligo: a) l'obbligo positivo, cioè il dovere di realizzare un comportamento o un risultato; e b) l'obbligo negativo o divieto,*

² Про модально-логічні категорії див., передусім, Bybee, Perkins, Pagliuca [1994]; Coates [1983]; Palmer [1986]; von Wright [1951].

cioè il dovere di omettere un comportamento o un risultato. 3. Si distinguono due specie di permesso: a) il permesso positivo, cioè l'esclusione del divieto; b) il permesso negativo, cioè l'esclusione dell'obbligo (Pattaro, Sartor et al. 1998).

Усі типи норм можна виразити за допомогою як деонтичних, так і алетичних операторів, що розглядаються як показники або маркери цих норм. Слід зазначити, що для нормативних операторів 'заборонено', 'обов'язково', 'дозволено' в законодавчому тексті визнаються рівнозначними вирази з алетичними операторами 'неможливо', 'необхідно', 'можливо', а також інші модальні допоміжні слова, що використовуються в особових дієслівних конструкціях. Нас будуть цікавити маркери позитивного зобов'язання: *має (мають), повинен (повинні), мусить (мусять)*. Оскільки в цій статті немає можливості детально аналізувати функціонально-семантичні ознаки цих маркерів, тому пошлемося на їх зіставлення в публікаціях Антоненко-Давидович [1970], Курило [2008], Пилинський [2010].

Міжмовна асиметрія та полісемія різних МДС в багатьох досліджуваних мовах заохочує науковців до контрастивного аналізу міжмовних співвідношень у кореляції до окремих деонтичних значень. Українська мова досліджувалась мало в цій галузі [напр., Шемуда 2013]. Найбільш дослідженою слов'янською мовою є, вочевидь, польська: вибухове зростання перекладу юридичних документів ЄС на цю мову після вступу Польщі до Європейського Союзу в останні десятиріччя надало багатий матеріал для таких наукових опрацювань [див., насамперед, Biel 2014, Matulewska 2009, Matulewska 2010, Nowak-Michalska 2012, Nowak-Michalska 2013, Rytel 1982, Rydzewska-Siemiatkowska 2016]. Українська та італійська мови в цьому аспекті ще зовсім не порівнювались, співвідношення між системами МДС в цих мовах на матеріалі юридичних текстів ще не досліджені, хоча зіставний аналіз української та італійської мов у галузі окремих дієслівних категорій вже зроблено [див., насамперед, Дель Гаудіо 2011].

МДС також вже активно вивчають у славістичних студіях [Hansen 2005; Besters-Dilger, Drobnjaković, Hansen 2009], але не з точки зору їх вживання в якості відповідників у фаховому, зокрема, юридичному перекладі. Особливо гостро стоїть проблема розрізнення маркерів слабкого (*weak obligation*) та сильного зобов'язання (*strong obligation*). У тих мовах, де також спостерігається лексична варіативність у вираженні необхідності (напр., в англійській та німецькій), в останні десятиріччя дослідники намагаються визначити диференційні та спільні прагмалінгвістичні компоненти різних експонентів слабкого та сильного зобов'язання:

The basic strong obligation component common to ['got to', 'have to', and 'must'] is 'I can't think: X will not V'; note that this does not mean that the obligated event will inevitably take place but rather that the speaker is operating on this assumption (Myhill 1996: 348–349)³.

Для розрізнення субкатегорій слабкого та сильного зобов'язання в німецькій мові, в якій необхідність може бути виражено за допомогою двох модальних дієслів (*sollen* або *müssen*) та модального інфінітива (*haben + zu + Infinitiv*), дослідники також базуються на прагмалінгвістичних чинниках. Але визначення субкатегорії зобов'язань не тільки пов'язується

³ Див. також дослідження, присвячені застосуванню *shall/should* в нормативних текстах, напр., Garzone 2013 та літературу в ній.

з модальним джерелом, а і визнається можливим винятково в конкретному контексті:

Sollen erfordert eine kommunikationsfähige Entität als modale Quelle (d. h. als Ausgangspunkt der vorausgesetzten Direktive), müssen dagegen setzt eine beliebige Quelle voraus, deren Einwirkung auf das Ziel einen Zustand hervorruft, in dem für das Ziel die Notwendigkeit besteht, die im Infinitivkomplement spezifizierte Handlung auszuführen [...]. (Diewald 1999: 135)

Італійська мова, яка має лише одне модальне дієслово для вираження сильного зобов'язання (*dovere*), дає майже ідеальну можливість для зіставного аналізу в перспективі застосування українських МДС у паралельних текстах юридичних документів. Для вираження слабкого зобов'язання в італійській використовується форма кондиціоналісу від цього дієслова (*dovrebbe*).

До того ж, для цієї мови вже розроблено металінгвістичні правила з формулювання позитивного зобов'язання. Наведемо їх приклад з уже згаданого підручника *Manuale per la redazione dei testi normativi*:

Forme linguistiche dell'obbligo:

1. Si consigliano le seguenti forme linguistiche per esprimere l'obbligo positivo, cioè per indicare un risultato o un'azione da realizzare: a) il verbo "dovere", sia nella forma personale, sia nella forma impersonale; b) la locuzione "essere obbligato a"; c) la locuzione "essere tenuto a"; d) la locuzione "avere l'obbligo di"; e) la locuzione "avere il dovere di".

2. Si sconsiglia invece l'uso delle seguenti forme linguistiche per esprimere l'obbligo positivo: a) il tempo futuro; b) il modo congiuntivo; c) il modo imperativo; d) il modo infinito; e) il verbo ausiliare "andare".
(<http://www.maldura.unipd.it/buro/manuali/norma.pdf>)

До деяких процитованих правил ми ще повернемося при обговоренні конкретних прикладів, зауважимо тільки, що не всі автори не поділяють думку щодо правила про вживання модального дієслова *dovere*, вважаючи, що в обов'язках є більш слухними форми індикатива теперішнього часу від змістового дієслова (див., напр. Costanzo 2006).

Дослідники тих мов, що мають високий рівень лексичної варіативності, взагалі висловлюють сумнів стосовно можливості металінгвистичного нормування модальності (див. про це в Heller 2001 щодо німецької мови). В українській мові модальна категорія необхідності (позитивної або негативної) – найваріативніша за різноматнітністю лексико-граматичних одиниць. Норма зобов'язання в ній може бути виражена за допомогою особових і безособових, пасивних і активних конструкцій з модальними дієсловами та прислівниками. Ці конструкції мають досить різний рівень частотності. За даними корпусу директив в [Goletiani 2015], найпоширенішою безособовою конструкцією є конструкція *необхідно* + інфінітив (на третьому місці з 6,64%). З особових конструкцій найчастіше використовується *повинен* + інфінітив (55,27%); за нею йде дієслівна конструкція з *мати* + інфінітив (26,27%). Текст *Директиви 2006/43/ЄС* є одним з найбільш репрезентаційних за рівнем варіативності МДС. Звернемося до його аналізу.

3. Українські МДС та їх італійські відповідники: аналіз емпіричних даних

Для вираження позитивного зобов'язання в особових конструкціях зафіксовано: *мусити* - 5 разів, *повинен* - 14 разів, *мати* - 67 разів. Розглянемо, як вони співвідносяться з італійськими МДС.

3.1. Деонтичний маркер *МУСИТИ*

Як свідчать попередні дані [Goletiani 2015, Голетиани 2018], модальне дієслово *мусити* вживається в конструкціях з активним та пасивним інфінітивом для формулювання тільки позитивного зобов'язання⁴. У перекладах міжнародних юридичних документів цей деонтичний маркер співвідноситься з різними німецькомовними та англомовними МДС і використовується для вираження як сильного, так і слабого деонтичного зобов'язання. Це розмаїття співвідношень можна простежити навіть в межах одного тексту. Наприклад, в українській версії Міжнародної хартії з

⁴ Про мовознавчу дискусію щодо функціонально-семантичних особливостей цього модального дієслова у діахронічному аспекті див. посилання в Goletiani 2015.

охорони та реставрації архітектурно-містобудівної спадщини (Краківська хартія 2000) з українськими конструкціями з *мусити* співвідносяться англійські конструкції з *must, have to, should* (Голетиани 2016).

У нашому тексті цей маркер вживається в п'яти конструкціях - трьох пасивних і двох активних. В якості відповідників цьому дієслову виявлено обидва способи дієслова *dovere* – індикатив і кондиціоналіс. В першому прикладі (1) українська конструкція з *мусити* співвідноситься з італійською конструкцією, що має у своєму складі показник слабого зобов'язання, а саме, фінітну форму кондиціоналіса теперішнього часу - *dovrebbe*. Розглянемо цей приклад в різномовних версіях документу разом з найближчим контекстом щоб точніше з'ясувати його деонтичну силу.

- (1) Аудиторські кваліфікації, отримані аудиторами на підставі цієї Директиви, *мусять* вважатися еквівалентними. Таким чином держави-члени більше *не зможуть* наполягати на тому, щоб більшість голосів в аудиторській фірмі належала аудиторам, схваленим місцевими органами, або на тому, щоб більшість членів адміністративного або керівного органа аудиторської фірми були допущені місцевими органами.
- (2) I titoli e i diplomi ottenuti dai revisori legali dei conti sulla base della presente direttiva *dovrebbero* essere considerati equivalenti. Pertanto, per gli Stati membri *non dovrebbe* più essere possibile esigere che la maggioranza dei diritti di voto in un'impresa di revisione contabile sia detenuta da revisori abilitati localmente o che la maggioranza dei membri dell'organo di amministrazione o di direzione di un'impresa di revisione contabile siano abilitati localmente.
- (3) Alle Befähigungsnachweise, die auf der Grundlage dieser Richtlinie von Abschlussprüfern erworben werden und zur Durchführung von Abschlussprüfungen berechtigen, *sollten* als gleichwertig betrachtet werden. Die Mitgliedstaaten *sollten* folglich nicht länger verlangen können, dass die Mehrheit der Stimmrechte an einer Prüfungsgesellschaft von Abschlussprüfern mit Zulassung in diesem Mitgliedstaat gehalten werden oder die Mehrheit der Mitglieder des Verwaltungs- oder Leitungsorgans einer Prüfungsgesellschaft in diesem Mitgliedstaat zugelassen sein muss.
- (4) Audit qualifications obtained by statutory auditors on the basis of this Directive *should* be considered equivalent. It *should* therefore no longer be possible for Member States to insist that a majority of the voting rights in an audit firm must be held by locally

approved auditors or that a majority of the members of the administrative or management body of an audit firm must be locally approved.

Як бачимо, це зобов'язання не тільки в італійській, але і в англійській (*should* - 4) та німецькій (*sollten* - 3) версіях документу формулюється як слабке, за допомогою показників, що є відповідними італійському дієслову (*dovrebbero*). Цей італійський маркер вживається з запереченням в наступній забороняючої норми, знов таки, слабкій (*non dovrebbero*), яка експлікує попереднє зобов'язання. В українському тексті, навпаки, ця забороняюча норма знов формулюється як сильне зобов'язання (*не зможуть*), що свідчить, скоріше, про сильне зобов'язання в попередньому реченні (*мусять*). Тобто в середині обох текстів зберігається когеренція щодо значення модальної субкатегорії, але в обох випадках важко говорити про прагматичну еквівалентність між двома мовами. Зауважимо, нарешті, що ця норма формулюється як слабке зобов'язання і в англійській (*should not*) і в німецькій мові (*sollten nicht*). Таким чином, українська версія є асиметричною всім іншим.

Наведемо ще один приклад не зовсім мотивованого вживання *мусити*. Цей маркер було вжито в одному реченні з *повинен*. Застосування нового маркеру може стимулювати помилкову інтерпретацію: якщо змінюється МДС, то й змінюється деонтична сила норми. Усі інші версії - італійська (6), німецька (7) і англійська (8) формулюють це зобов'язання за допомогою того ж самого МДС, бо йдеться про другу частину однієї норми.

- (5) Фізичні особи, що проводять обов'язкові аудиторські перевірки від імені аудиторської фірми, *повинні* задовольняти принаймні умовам статей 4 та 6 – 12, і *мусять бути* допущені як аудитори у відповідній державі-члені [...]
- (6) Le persone fisiche che effettuano le revisioni legali dei conti per conto di un'impresa *devono* almeno soddisfare le condizioni di cui all'articolo 4 e agli articoli da 6 a 12 e *devono* essere abilitate in qualità di revisori legali in quello Stato membro [...]
- (7) Die natürlichen Personen, die für eine Prüfungsgesellschaft Abschlussprüfungen durchführen, *müssen* zumindest die Voraussetzungen der Artikel 4 und 6 bis 12 erfüllen und in dem betroffenen Mitgliedstaat als Abschlussprüfer zugelassen sein [...]

- (8) The natural persons who carry out statutory audits on behalf of an audit firm *must* satisfy at least the conditions imposed by Articles 4 and 6 to 12 and *must* be approved as statutory auditors in the Member State concerned [...]

Наведений в (5) приклад з перекладу Директиви було знайдено на сайті Верховної Ради (http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/994_844). Цікаво те, що в перекладі *Директиви*, що розміщено на сайті EUROLEX (old.minjust.gov.ua/file/32720.docx) в обидва випадках використовується переклад *повинен* (9).

- (9) Фізичні особи, що проводять обов'язкові аудиторські перевірки від імені аудиторської фірми, *повинні* задовольняти принаймні умовам статей 4 та 6-12, і *повинні* бути схваленими як аудитори у відповідній державі-члені [...]

Цей переклад, або той, де було б двічі використано МДС *мусити*, є більш симетричним до інших версій і тому на нашу думку більш правильним.

У решті випадків *мусити* вживається цілком слушно, тому що співвідноситься з дійсним способом (індикативом) італійського дієслова *dovere*. Наведемо приклад цього типу співвідношень.

- (10) Держави-члени можуть передбачити незастосування цієї вимоги, якщо компанія включається до консолідованої звітності, що *мусить* складатися за статтею 1 Директиви 83/349/ЄЕС, за умови подання відповідної інформації в примітках до консолідованої звітності.

- (11) Gli Stati membri possono prevedere che tale obbligo non si applichi se la società è inclusa nei conti consolidati che *devono* essere redatti a norma dell'articolo 1 della direttiva 83/349/CEE, a condizione che tali indicazioni siano contenute nella nota integrativa dei conti consolidati.

Отже, підсумкова таблиця для МДС *мусити* має такий вигляд:

українська	Італійська	Кількість
мусить/мусять + інф. зміст. дієслова	dovere (тепер. індикатив)+ інф. зміст. дієслова	4
	dovere (тепер. кондиціоналіс) + інф. зміст. Дієслова	1

3.2. Деонтичний маркер *ПОВИНЕН*

МДС *повинен* є продуктивним як у позитивних зобов'язаннях для формулювання обов'язків, так и в негативних - для формулювання заборон, де воно вживається з активним або пасивним інфінітивом .

В нашому тексті він зустрівся в 13 негативних та 14 позитивних зобов'язаннях. Позитивні зобов'язання або заборони, які формулюються за допомогою заперечення не тільки показника необхідності (*не повинен*), але і також показника можливості (*не може*) виходять за межі цієї статті. Тут ми розглянемо тільки позитивні зобов'язання.

Найчастіше (6 випадків) МДС *повинен* співвідноситься з формами кондиціоналіса від дієслова *dovere*, що свідчить про його здатність висловлювати слабке зобов'язання. Наведемо приклад цього співвідношення:

- (12) Аудитори та аудиторські фірми *повинні* відмовлятися від надання будь-яких додаткових неаудиторських послуг, що ставлять під загрозу їхню незалежність.
- (13) I revisori legali e le imprese di revisione contabile *dovrebbero* rifiutarsi di prestare qualsiasi servizio diverso dalla revisione contabile che potrebbe compromettere la loro indipendenza.
- (14) Abschlussprüfer und Prüfungsgesellschaften *sollten* die Erbringung zusätzlicher prüfungsfremder Leistungen, die ihre Unabhängigkeit in Frage stellen, ablehnen.
- (15) Statutory auditors and audit firms *should* refuse to undertake any additional non-audit service that compromises their independence.

Ще в 5 випадках перекладач використовував *повинен* для тих італійських конструкцій, які зовсім не мають у своєму складі МДС. Замість цього присудок в них виражено індикативними формами теперішнього часу від

змістового дієслова. Нагадаємо тут металінгвістичні правила із Costanzo 2006 щодо вживання дієслівних категорій в італійській нормативній мові:

Assicurare l'uniformità nell'uso dei modi e dei tempi verbali. Di regola usare l'indicativo presente, che nel linguaggio normativo assume valore imperativo. Usare altri modi o tempi solo nei contesti in cui è grammaticalmente impossibile usare l'indicativo presente. [...] Evitare l'uso dei verbi modali (dovere, potere, volere). In particolare, in considerazione del valore imperativo dell'indicativo presente, non usare il verbo dovere per esplicitare l'obbligatorietà di una norma. (Costanzo 2006)

Звісно, вживання індикативних фінітних форм дієслова-присудка в теперішньому часі у значенні деонтичного обов'язку не є особливістю італійської мови. Як показано у попередньому дослідженні [Голетиани 2016] на прикладі норми про вирішування спірних питань, разом з модальними, перифрастичними та номіналізованими конструкціями (мають / повинні / мусять + вирішувати(ся), прагнуть вирішувати, зобов'язуються вирішувати, прагнуть до вирішення та ін.) в українських нормативних текстах в особових реченнях також використовуються індикативні форми змістового дієслова-присудка в теперішньому та майбутньому часі⁵, а саме: вирішуються, будуть вирішуватись, вирішуватимуться. Форми теперішнього часу зустрічаються також в нашому тексті для перекладу англійських модальних конструкцій, наприклад:

(16) держави-члени забезпечують введення державних реєстрів в експлуатацію до 29 червня 2009 року.

(17) Member States shall ensure that the public register is fully operational by 29 June 2009.

Але в італійській версії їх вжито і там, де українська використовує модальний маркер. Залучення до аналізу паралельного перекладу з німецької мови показало, що цього разу італійська відхиляється від загальної тенденції на вживання експліцитного показнику деонтичної норми, тоді коли українська демонструє лексичну, синтаксичну та

⁵ Про синонімію цих конструкцій в юридичних документах див., наприклад, в Соколова и Шумарова 1998, про варіативність в англійській - у Garzone 2013.

прагматичну симетрію з німецькою та англійською. Наведемо типовий приклад:

- (18) особи, що проводять перевірки в цілях забезпечення якості, *повинні* мати належну професійну освіту та відповідний досвід у царині обов'язкового аудиту та фінансової звітності [...]
- (19) le persone che effettuano controlli della qualità *hanno* la formazione e l'esperienza professionale adeguate in materia di revisione legale dei conti e di informativa finanziaria [...]
- (20) die Personen, die die Qualitätssicherungsprüfungen durchführen, *müssen* über eine angemessene fachliche Ausbildung und einschlägige Erfahrungen auf den Gebieten der Abschlussprüfung und Rechnungslegung verfügen [...]
- (21) the persons who carry out quality assurance reviews *shall* have appropriate professional education and relevant experience in statutory audit and financial reporting [...]

Ще в одному випадку українській конструкції з *повинен* відповідає фінітна форма пасивного стану від змістового дієслова-присудка, але цього разу - у кон'юнктиві (бо воно є присудком в умовному підрядному реченні):

- (22) Якщо кооператив, який відповідає визначенню статті 2(14), або подібний суб'єкт, про який йдеться у статті 45 Директиви 86/635 ЄЕС, *повинен* або може, згідно з національним законодавством, бути членом неприбуткового аудиторського суб'єкта [...]
- (23) Qualora ad una cooperativa, ai sensi dell'articolo 2, punto 14), della presente direttiva, o ad un ente analogo, di cui all'articolo 45 della direttiva 86/635/CEE, *sia richiesto* o consentito, in base alla normativa nazionale, di essere socio di un ente senza scopo di lucro che effettua revisioni [...]
- (24) Wenn eine Genossenschaft gemäß Artikel 2 Nummer 14 oder eine ähnliche Einrichtung im Sinne von Artikel 45 der Richtlinie 86/635/EWG nach nationalen Regelungen ein Mitglied einer Prüfungsorganisation ohne Gewinnerzielungsabsicht sein *muss* oder kann [...]
- (25) Where a cooperative within the meaning of Article 2(14), or a similar entity as referred to in Article 45 of Directive 86/635/EEC, *is required* or permitted under national provisions to be a member of a non-profit-making auditing entity [...]

Зазначимо, що в наведеному прикладі українська конструкція цілком симетрична німецькій, а італійська - англійській.

Тільки у двох випадках МДС *повинен* виражає сильне - за значенням італійського МДС - позитивне зобов'язання. У вже наведених прикладах (5 - 8) воно відповідає італійському показнику *dovere* у складі дієслівній конструкції активного стану. В наступних прикладах (26 - 27) - тому ж самому показнику, але у кон'юнктиві (бо йдеться про умовне підрядне речення):

(26) Держава-член визначає, чи *повинні* комітети з аудиту складатися з невиконавчих членів адміністративного органу та/або членів спостережного органу суб'єкта, що перевіряється, та/або членів, призначених загальними зборами акціонерів суб'єкта, що перевіряється.

(27) Gli Stati membri stabiliscono se il comitato *debba* essere composto dai membri non esecutivi dell'organo di amministrazione e/o dai membri dell'organo di controllo dell'ente stesso sottoposto a revisione e/o da membri designati dall'assemblea generale degli azionisti.

(28) Der Mitgliedstaat legt fest, ob Prüfungsausschüsse sich aus nicht an der Geschäftsführung beteiligten unabhängigen Mitgliedern des Verwaltungsorgans und/oder des Aufsichtsorgans des geprüften Unternehmens und/oder Mitgliedern zusammensetzen *sollen*, die durch Mehrheitsentscheidung von der Gesellschafterversammlung des geprüften Unternehmens bestellt werden.

(29) The Member State *shall* determine whether audit committees are to be composed of non-executive members of the administrative body and/or members of the supervisory body of the audited entity and/or members appointed by the general meeting of shareholders of the audited entity.

Підсумкова таблиця для конструкцій з МДС *повинен* матиме такий вигляд:

українська	Італійська	Кількість
повинен + інф. зміст. дієслова	<i>dovere</i> (тепер. кондіціоналіс) + інф. зміст. Дієслова	6
	тепер. індикатив зміст. дієслова-присудка	5
	тепер. кон'юнктив зміст. дієслова-присудка	1

	<i>dovere</i> (тепер. індикатив)+ інф. зміст. дієслова	1
	<i>dovere</i> (тепер. кон'юнктив)+ інф. зміст. дієслова	1

3.3. Деонтичний маркер МАТИ

Модальне дієслово *мати* є найуживанішим маркером зобов'язання в українській версії цього документу: його використано 69 разів. Воно застосовується тільки для формулювання позитивного зобов'язання. Це можуть бути форми активного (*має провести, мають забезпечити*) і пасивного стану (*мають вживатися, мають бути внесені*). Не дивує, що це МДС має більше типів співвідношень в італійській версії. Проілюструємо найпоширені типи співвідношень.

В 33 випадках МДС *мати* співвідноситься із італійським модальним дієсловом *dovere*. У більшості випадків (24 рази), як і у випадку із *повинен*, італійське модальне слово *dovere* вжито у кондиціоналісі - див. пр. 30 - 33 (пор. також пр. 12-15). Італійська форма еквівалентна німецькій та англійській.

- (30) Це означає, що до них *мають* застосовуватися суворі правила дотримання конфіденційності та професійної таємниці, котрі, однак, *мають* (sic!) стати на заваді належного застосування цієї Директиви.
- (31) *Dovrebbero* pertanto essere vincolati da regole severe in materia di riservatezza e di segreto professionale, che tuttavia *non dovrebbero* ostacolare l'applicazione corretta della presente direttiva.
- (32) Sie *sollten* deshalb an strenge Regeln über die Verschwiegenheit und das Berufsgeheimnis gebunden sein, *ohne* dass dies der ordnungsgemäßen Durchsetzung dieser Richtlinie im Wege steht.
- (33) They *should* therefore be bound by strict rules on confidentiality and professional secrecy which, however, *should not* impede proper enforcement of this Directive.

Що стосується зобов'язання *мають стати на заваді*, то тут йдеться про суттєву помилку в українському перекладі. Це зобов'язання слід було

перекласти як негативне, тобто використати заперечення: *не повинні стати на заваді*.

Тільки у 9 випадках МДС *мати* співвідноситься із індикативною формою італійського модального дієслова *dovere*, що свідчить про його меншу (майже в три рази) здатність виражати сильне зобов'язання, див. пр. 34 - 37:

(34) Такі умови *мають* бути сумірними з поставленими цілями й не повинні виходити за межі того, що є суворо необхідним.

(35) [...] le quali *devono* essere proporzionate agli obiettivi prefissi e non devono andare oltre lo stretto necessario.

(36) Diese Bedingungen *müssen* zu den verfolgten Zielen verhältnismäßig sein und dürfen nicht über das hinausgehen, was unbedingt erforderlich ist.

(37) Such conditions *shall* be proportionate to the objectives pursued and shall not go beyond what is strictly necessary.

Найчастішим відповідником (26 разів) до української конструкції *має* + інфінітив змістового дієслова є італійська конструкція без МДС, в якій змістове дієслово-присудок вжито у формі теперішнього часу індикатива (див. пр. 38 - 40, пор. також пр. 18 - 19):

(38) Робочі домовленості, про які йдеться в частині 1(d) *мають* забезпечувати [...]

(39) Gli accordi di cooperazione di cui al paragrafo 1, lettera d), *garantiscono* che [...]

(40) Die in Absatz 1 Buchstabe d genannten Vereinbarungen zur Zusammenarbeit *stellen sicher*, dass [...]

(41) The working arrangements referred to in paragraph 1(d) *shall* ensure that [...]

В решті випадків йдеться про поодинокі співвідношення. Між ними зустрічаються і ті одиниці, що не мали б вживатись в нормативному тексті, як, напр., перифрастична конструкція зі значенням необхідності *andare* + пасивний дієпрікметник, див. пр. 43:

- (42) Критерії визначення наявності мережі *мають* оцінюватися та зважуватися на основі всіх фактичних обставин, що склалися, зокрема, з урахуванням наявності спільних звичайних клієнтів.
- (43) I criteri per dimostrare l'esistenza di una rete *andrebbero* giudicati e valutati in base a tutti gli elementi fattuali disponibili, ad esempio l'esistenza o meno di clienti abituali comuni.
- (44) Die Kriterien, die belegen, dass es sich um ein Netzwerk handelt, beispielsweise ob es gewöhnlich gemeinsame Prüfungsmandanten gibt, *sollten* auf der Grundlage aller zur Verfügung stehenden tatsächlichen Umstände beurteilt und bewertet werden.
- (45) The criteria for demonstrating that there is a network *should* be judged and weighed on the basis of all factual circumstances available, such as whether there are common usual clients.

Якщо б замість *andrebbero* було вжито *dovrebbero*, то цей приклад також можна було б віднести до найпоширенішого типу співвідношення (як у пр. 30 -33), і італійська версія була б симетричною до німецької та англійської.

Підсумкова таблиця для конструкцій з МДС *мати* виглядає таким чином:

українська	Італійська	Кількість
має/мають + інф. зміст. дієслова	<i>dovere</i> (тепер. кондиціоналіс) + інф. зміст. Дієслова	24
	<i>dovere</i> (тепер. індикатив)+ інф. зміст. дієслова	9
	тепер. індикатив зміст. дієслова-присудка	26
	ІНШЕ (поодинокі непродуктивні відповідники)	10

4. Висновки

Було підтверджено, що три особові МДС *мусити*, *мати*, *повинен* в перекладах нормативних текстів вживаються як модальні маркери деонтичної необхідності, конкуруючи між собою у значенні позитивного зобов'язання. Було встановлено, що всі три маркери можуть передавати як сильне, так і слабке позитивне зобов'язання. *Мусити* з огляду на невелику

кількість є маргінальним показником, більш уживаним для вираження сильного обов'язку, і відповідає передусім індикативним формам *dovere* теперешнього часу. *Повинен*, коли його вжито в заперечних реченнях, може виражати деонтичні заборони, що потребує подальшого дослідження. Його відповідниками можуть бути як модальні пропозиції з *dovere* у кондиціоналісі, так і пропозиції з індикативними формами змістового дієслова-присудка в теперішньому часі. Щодо найбільш поширеного модального дієслова *мати*, то кількісні дані свідчать про те, що йому більш притаманне значення слабкого зобов'язання, а його стабільними відповідниками в італійській мові є, по-перше, індикативні конструкції зі змістовим дієсловом-присудком у теперішньому часі і, по-друге, модальні конструкції з *dovere* (в теперішньому часі індикатива) і залежним інфінитивом змістового дієслова. Оскільки в сьогоденних умовах якісний переклад міжнародних юридичних документів українською мовою набуває надважливого значення, вивчення особливостей функціонування модальних маркерів є актуальним напрямком подальших досліджень контрастивного і міждисциплінарного характеру.

Бібліографія

- Антоненко-Давидович В. *Як ми говоримо*. Київ, 1970.
- Голетиани Л. Выражение деонтической модальности 'обязательство': русские и украинские глагольные конструкции. *Comparative Legilinguistics*. 26, 2016, pp. 7-30.
- Голетиани Л. 2018. Предикаты деонтической модальности в параллельных текстах Европейского права: дивергентные процессы в русском и украинском. В: *XVI международный съезд славистов в Белграде 2018 г. Тематический блок: Модальные предикаты в славянских языках: исторические и актуальные процессы*. Режим доступа: [http://www.mediazione.unimi.it/ecm/home/aggiornamenti-e-archivi/tutte-le-notizie/](http://www.mediazione.unimi.it/ecm/home/aggiornamenti-e-archivi/tutte-le-notizie/content/xvi-international-congress-of-slavists.0000.UNIMIDIRE-67332) content/xvi-international-congress-of-slavists.0000.UNIMIDIRE-67332.
- Дель Гаудіо С. Деякі особливості італійської та української дієслівної системи. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур*. Випуск 16. 2011, 44-52.
- Курило О. *Уваги до сучасної літературної мови*. Київ, 2008.
- Мечковская Н.Б.. Законы об авторских правах: модальные операторы в диагностике коллизий и тенденций развития. В: Н.Д. Арутюнова, Т.Н. Янко, Н.К.Рябцева (отв. ред.) *Логический анализ языка. Языки этики*. Москва, 2000, 293-305.
- Пилинський Я. М. *Повинен-мусить-має. Культура мови на щодень*. Київ, 2010. Режим доступа: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine24-24.pdf>.
- Соколова В., Шумарова Н. *Семантика и стилистика русского глагола*. Киев, 1988.
- Шемуда М.Г. Еквівалентність при перекладі модальності повинності з англійської на

українську мову. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія "Філологічна".* Випуск 36. 2013, с. 389-392.

- Besters-Dilger J., Drobnjakovič A., Hansen B. Modals in Slavonic languages. In: Hansen B., De Haan F. (eds.) *Modals in the languages of Europe*. Berlin, New York, 2009, pp.67-197.
- Biel Ł. The textual fit of translated EU law: a corpus-based study of deontic modality. *The Translator*. 20 (3). 2014, pp. 332-355.
- Bybee J., Perkins R. D., Pagliuca W. *The Evolution of Grammar: Tense, Aspect, and Modality in the Languages of the World*. Chicago, 1994.
- Coates J. *The Semantics of the Modal Auxiliaries*. London, 1983.
- Costanzo P. (a cura di, con la collaborazione di Lara Trucco). *Vademecum per la redazione degli atti normativi dell'Università di Genova*, 2006. Режим доступу: <http://www.tecnichenormative.it/contributi/manualeredazione> attiunige.pdf
- Diewald G. *Die Modalverben im Deutschen. Grammatikalisierung und Polyfunktionalität*. Tübingen: Max Niemeyer, 1999.
- Hansen B. *Das slavische Modalauxiliar – Semantik und Grammatikalisierung im Russischen, Polnischen, Serbischen/Kroatischen und Altkirchenslavischen*. München, 2001.
- Hansen B. *Modality in Slavonic Language. New Perspectives*. München, 2005.
- Heller D. Ist Modalität normierbar? Zum Gebrauch der Modalverben in DINNormen. In: Gotti M., Dossena M. (eds.) *Modality in Specialized Texts. Selected Papers of the 1st CERLIS Conference*. Bern, 2001, pp. 213-238.
- Garzone G. Variation in the use of modality in legislative texts: Focus on shall. *Journal of Pragmatics*. 57, 2013, pp. 68-81.
- Goletiani L. Zur Übersetzung deontischer Modalmarker ins Ukrainische: eine korpusgestützte Untersuchung anhand von EU-Richtlinien. *Zeitschrift für Slawistik*. 60 (2). 2015, pp. 269-293.
- Matulewska A. Methods of expressing deontic modality in English and Polish statutory instruments. *Comparative Legilinguistics*. 1, 2009, pp. 133-146.
- Matulewska A. Deontic modality and modals in the language of contracts. *Comparative Legilinguistics*. 2, 2010, pp. 75-92.
- Myhill J. The development of the strong obligation system in American English. *American Speech*. 71, 1996, pp. 339-388.
- Nowak-Michalska J. *Modalność deontyczna w języku prawnym na przykładzie polskiego*. Poznań, 2012.
- Nowak-Michalska J. A parametric description of deontic modality in the Polish and Spanish civil codes. *Comparative Legilinguistics*. 16, 2013, pp. 23-37.
- Palmer F. 1986. *Mood and Modality*. Cambridge, 1986.
- Pattaro E., Sartor G., Capelli, A. 1998. "Norma": *Manuale per la redazione degli atti normativi*. Режим доступу: <http://www.maldura.unipd.it/buro/manuali/norma.pdf>
- Rydzewska-Siemiańska J. Linguistic analysis of necessity expressions in Finnish and Polish legal text in terms of deontic strength. *Comparative Legilinguistics*. 26, 2016, pp. 47-69.
- Rytel D. *Leksykalne środki wyrażania modalności w języku czeskim i polskim*. Wrocław, 1982.
- von Wright H. *An Essay in Modal Logic*. Amsterdam, 1951.